

พัฒนาการชายแดนไทย-กัมพูชา: การเกิดศูนย์พักพิง ผู้อพยพและจุดเปลี่ยนนโยบายต่างประเทศของไทย*

Development Thailand-Cambodia: the Shelters Immigrants and Foreign Policy of Thailand

วันชัย ไพเราะ (Wanchai Phairoh)**

ภารดี มหาขันธ์ (Paradee Mahakhun)***

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาพัฒนาการของพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2451-ปัจจุบัน 2) เพื่อศึกษาการปรับตัวทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชาวบ้านบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2451-ปัจจุบัน 3) เพื่อวิเคราะห์และนำเสนอรูปแบบการปรับตัวทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชาวบ้าน โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีการเก็บข้อมูลทั้งแบบการสังเกต การสัมภาษณ์แบบมีและไม่มีส่วนร่วม ผลการวิจัยพัฒนาการและการปรับตัวทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชาวบ้าน บริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2451-ปัจจุบัน พบว่าหลังจากคืนเมืองพระตะบอง เสียมเรียบ ศรีโสภณ ให้กับกัมพูชาโดยฝรั่งเศส เกิดการแบ่งพื้นที่และผู้คนออกจากกัน โดยมีเส้นเขตแดนเป็นตัวกำหนดการอพยพของผู้คนเข้ามายังฝั่งชายแดนไทยจากหลากหลาย

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง พื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว: พื้นที่ ผู้คน อำนาจ และการปรับตัว

** นิสิตบัณฑิตศึกษา หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

*** สาขาวิชาไทยศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

ปรากฏการณ์ก็เริ่มเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นอพยพช่วงสงครามอินโดจีน สงครามภายในกัมพูชา เกิดการปรับตัวทั้งผู้คนและพื้นที่ แยกพื้นที่อำเภอที่มีขนาดใหญ่เป็นอำเภอเล็กเพื่อให้สะดวกสำหรับการปกครอง จัดตั้งหมู่บ้านป้องกันตนเอง ระบบเศรษฐกิจ วัฒนธรรมฟุ้งฟิง ถ้อยที่ถ้อยอาศัยลดน้อยลง การแลกเปลี่ยนด้วยเงินตรา กลายเป็นเงินไขหลัก

คำสำคัญ: พัฒนาการ, ผู้อพยพ, ศูนย์พักพิง, ชายแดน

Abstract

This qualitative research aims 1) to study the development of Khoksung District, Sakeao Province, which is a Cambodian-Thai border area, from 1908 to the present, 2) to examine the economic, social, and cultural adaptations of the local from 1908 to the present and 3) to analyze and display those adaptations. The data is collected from observation and both participant and non-participant interviews.

The findings show that the reasons for the adaptations of the local are from. The latter show that after the handover of Battambang, Siem Reap, and Sisophon to Cambodia, the nearby areas were divided into two sides: one for Thailand and another for Cambodia. Then, a great number of Cambodian immigrated into Thailand due to some reasons such as Indochina War and Cambodian internal wars. As a result, people in the areas adjusted themselves into the introducing culture and migrating people. The large provinces were divided into smaller provinces. Self-defending villages were established. Dependent culture was less intensive and money became more important in economic system.

Keywords: Development, Refugee, Sheltering Camp, Border

บทนำ

วิกฤติการณ์ รศ.112 ผ่านไปได้ไม่นาน กัมพูชาเกิดกรณีพิพาทกับสยาม ในประเด็นเมืองพระตะบอง เสียมเรียบ ศรีโสภณ ด้วยการบีบบังคับให้สยามจำยอม ในสัญญาการปักปันเขตแดนข้อที่ 2 ที่ว่า เขตแดนระหว่างเมืองปราจีนบุรีกับมณฑลเขมรนั้น ในบริเวณที่เป็นลำน้ำศรีโสภณต่อไปจนถึงลำน้ำนี้ประมาณสิบกิโลเมตร ห่างจากเมืองอรัญประเทศตรงขึ้นไปถึงเขาตงรักซึ่งจะผ่านช่องเขาตะโกกับช่องเสม็ด โดยที่ช่องเขาตะโกในเมืองอรัญประเทศเป็นของสยาม แต่ช่องเสม็ดเป็นของฝรั่งเศส สยามต้องส่งมอบพระตะบอง เสียมเรียบ ศรีโสภณให้กลับกัมพูชาในอารักขาของฝรั่งเศส ดินแดนบางส่วนของท้องที่อำเภออรัญประเทศจึงถูกแบ่งออกเป็นสองส่วน ส่วนหนึ่งเป็นเขตอาณานิคมของฝรั่งเศสและอีกส่วนหนึ่งเป็นเขตของสยาม ทำให้ฝ่ายสยามต้องอพยพราษฎรประมาณ 20 ครอบครัวออกจากอาณาเขตของฝรั่งเศส (สุดใจ พงศ์กล้า, 2528, หน้า 214) และได้แยกย้ายไปอยู่ตามเมืองอรัญประเทศ เมืองปราจีนบุรี เมืองวัฒนานคร เมืองกบินทบุรี นับแต่นั้นมาการอพยพจากรัฐชาติ กัมพูชาเข้ามายังชายแดนของรัฐชาติไทยยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่อง พร้อมกับกรณีพิพาทไปด้วยเช่นกัน เช่น ช่วงเกิดสงครามเอเชียมหาบูรพา สงครามภายในกัมพูชา ในปี พ.ศ. 2513-2518 ช่วง พ.ศ. 2519-2520 พื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา ถูกสร้างให้เป็นพื้นที่กันชนจากภัยคอมมิวนิสต์ ด้วยนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างรุนแรง กองกำลังทหารไทยกับกัมพูชาเกิดการสู้รบกันตามแนวชายแดน ทำให้บ้านเรือนและชาวบ้านที่อาศัยอยู่บริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา ได้รับความเสียหาย บาดเจ็บ ล้มตาย ส่งผลให้ไทยสั่งห้ามการติดต่อและตัดความสัมพันธ์กับกัมพูชา (พวงทอง ภวัครพันธุ์, 2551, หน้า 52-53) ช่วง พ.ศ.2520-2528 เกิด “ยุทธการโนนหมากมูน” อันเนื่องมาจากกองกำลังของเวียดนาม-เฮง สัมริน ไล่ล่ากำจัดกลุ่มที่เป็นฝ่ายตรงข้ามกับตน เกิดการเผาศูนย์พักพิงหนองจวน และพยายามลู่กล้าเขตแดนไทย เข้ามาปล้นทำร้ายร่างกายชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ชายแดน (อรอนงค์ น้อยวงศ์, 2541, หน้า 165-173) จนเกิดการต่อสู้กันของกองกำลังทหารเวียดนาม-เฮง สัมริน กับทหารไทย ที่บ้านโนนหมากมูนอย่างหนัก และยังถือว่าเป็นจุดเปลี่ยนของนโยบายการต่างประเทศของไทยต่อกัมพูชา (เขียน ชีระวิทย์ และสุถัย ผาสุข, 2543, หน้า 191) ช่วง พ.ศ. 2546 สถานเอกอัครราชทูตไทยประจำกรุงพนมเปญถูกเผา (อัษฎสิทธิ์ พัตรเกิด,

2546, หน้า 101-104) ไทยได้ประกาศให้ปิดจุดผ่านแดนทุกจุดในเขตพรมแดนจังหวัดสระแก้ว สุดท้ายเกิดขึ้นในช่วง พ.ศ. 2553 เกิดการจับตัวคนไทย 7 คน ในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาที่บ้านหนองจาน ตำบลโนนหมากมูน อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว ทำให้มีการรวมตัวเป็นเครือข่ายกลุ่มคนไทยหัวใจรักชาติกตัตันทั้งรัฐบาลไทยและรัฐบาลกัมพูชาให้ปล่อยตัวคนไทย 7 คนที่ถูกจับตัว

ปัญหาคือเมื่อเกิดข้อพิพาททุกครั้ง ความเป็นรัฐชาตินิยมจะถูกนำมาปฏิบัติการเพียงเพื่อใช้เป็นเงื่อนไข “การแบ่งแยกความเป็นคนไทยและคนกัมพูชา” จนทำให้ชาวบ้านบริเวณพื้นที่ชายแดนได้รับความเดือดร้อนจากการปิดเส้นทางข้ามพรมแดน ไม่ว่าจะเป็นการเข้าไปมาของสามีภรรยาที่อยู่กันคนละฝั่งพรมแดน การพึ่งพาแรงงาน การพึ่งพาสินค้า การร่วมงานบุญ การร่วมงานประเพณี เป็นต้น ต้องหยุดชะงัก ดังนั้น การจะนิยามและพูดถึงไทยในแง่ของความเป็นรัฐชาติในแบบความเป็นหนึ่งเดียว จึงเป็นเรื่องที่ล้ำสมัยในบริบทของโลกาภิวัตน์ที่มีการซ้อนทับกันอยู่ของพรมแดนรัฐชาติ พรมแดนชาติพันธุ์และพรมแดนวัฒนธรรม ที่ลักษณะข้ามพรมแดนมีการดำรงอยู่ร่วมกัน มีการเลื่อนไหลของผู้คน สินค้า และวัฒนธรรมข้ามพรมแดนในแบบที่ “ไร้พรมแดน” มากขึ้นสุดท้ายแล้วการทำ “ความเข้าใจ” ใน “ความจริง” ที่มีลักษณะเชื่อมโยงกัน อาจจะเป็นฟันเฟืองหนึ่งที่จะช่วยปลดปล่อยให้หลุดออกจากไซตวรรษที่พันธนาการคำว่า “เขา” และ “เรา” ให้มีเพียง “พวกเรา” เพื่อสันติสุขในสังคมไทยและประชาคมอาเซียนที่จะเกิดขึ้นในอนาคตต่อไป

คำถามในการวิจัย

1. ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว ถูกให้ความหมายว่าอย่างไร นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2451-ปัจจุบัน
2. ชาวบ้านมีวิธีการปรับตัวอย่างไร นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2451-ปัจจุบัน
3. รูปแบบที่เหมาะสมเพื่อการดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสันติและมีพัฒนาการอย่างยั่งยืนควรเป็นแบบใด

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการของพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2451-ปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาการปรับตัวทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชาวบ้านในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้วนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2451-ปัจจุบัน
3. เพื่อวิเคราะห์และตีความนำเสนอรูปแบบการปรับตัวทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชาวบ้านในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว

กรอบแนวคิดการวิจัย

การปรับตัวทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชาวบ้านไทย-กัมพูชา ในพื้นที่อำเภอโคกสูง-โหวจโรว มีการปรับตัวแบบยอมรับ ต่อรอง ผสมผสาน ประนีประนอม เนื่องจากมีวิถีชีวิต ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมที่เป็นตัวเชื่อม เครือข่ายความสัมพันธ์ของการเป็นคนชายแดน จนสุดท้ายกลายเป็นรูปแบบที่เหมาะสมสำหรับการดำรงอยู่อย่างยั่งยืนของคนชายแดน

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

1. ผลการศึกษานำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ในประเด็นพื้นที่ชายแดนที่เกี่ยวข้องกับการปรับตัวของชาวบ้าน ภายใต้กรอบทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ในช่วงเวลาต่าง ๆ ที่เกิด/ไม่เกิดกรณีพิพาทขึ้นบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้วตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
2. ทำให้ผู้เกี่ยวข้องเล็งเห็นถึงความสำคัญของเครือข่ายทางสังคมที่มีอยู่ในพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาในการทำหน้าที่เป็นเครื่องมือที่สนับสนุนความสัมพันธ์ของพื้นที่ ผู้คน อำนาจและวิถีการดำรงชีวิต ภายใต้กรอบทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม จนทำให้เกิดการเชื่อมโยงเรียงร้อยให้ชาวบ้านบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นปกติ อันเป็นพื้นฐานของความเข้าใจซึ่งกันและกัน

3. ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ที่เคยถูกซ่อนไว้ในพื้นที่ที่มายาวนานซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับทำให้ความหมายที่แตกต่างกันของรัฐกับชาวบ้านบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว

4. สามารถนำผลที่ได้จากการวิเคราะห์ไปใช้ในการปรับตัวของผู้คน ภายใต้กรอบทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม มากำหนดเป็นมาตรการหรือนโยบายที่ช่วยสนับสนุน/ส่งเสริมและควบคุม/ป้องกัน การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขของชาวบ้านบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา ทั้งในพื้นที่อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว และในพื้นที่อื่น ๆ ที่มีบริบทใกล้เคียงกัน

ขอบเขตการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่ เลือกเอาเฉพาะตำบลที่มีพื้นที่ติดกับชายแดนฝั่งประเทศกัมพูชาคือ ตำบลโคกสูงกับตำบลโนนหมากมุ่นของอำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีปรากฏการณ์ต่าง ๆ เกิดขึ้น

2. ขอบเขตในด้านเนื้อหา

2.1 ศึกษาพัฒนาการพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว

2.2 ศึกษาการปรับตัวของชาวบ้านภายใต้บริบททางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในวิถีการดำรงชีวิต ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2451-ปัจจุบัน

3. ขอบเขตด้านเวลา ศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2451-ปัจจุบัน

วิธีการวิจัย

การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ข้อมูลจากเอกสาร หนังสือ งานวิจัย และสื่อต่าง ๆ โดยมีความเกี่ยวข้องกับ"พรมแดนชายแดน "เป็นข้อมูลหลักที่ใช้ค้นหา เสร็จแล้วทำการแบ่งแยกประเภทและจัดหมวดหมู่ของข้อมูลจากเอกสาร

2. ข้อมูลจากภาคสนาม

2.1 การพูดคุย ชักถามและสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key-Informants)

ทั้งคนไทย และคนกัมพูชา ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ในประเด็นเกี่ยวกับ ข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลง ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ โดยได้พูดคุยและสัมภาษณ์กับบุคคลต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ชาวบ้านแต่ละช่วงอายุ ผู้นำศาสนา ทหาร ตำรวจ

2.2 การสังเกตการณ์ทั้งที่มีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมในพื้นที่ของทั้ง 2 ชาติทั้งไทยและกัมพูชา ในบริบทต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ชายแดนไทย-กัมพูชา

ผลการวิจัย

พัฒนาการและการปรับตัวทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชาวบ้าน บริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชา อำเภอโคกสูง จังหวัดสระแก้ว นับตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2451-ปัจจุบัน พบว่า หลังจากคืนเมืองพระตะบอง เสียมเรียบ ศรีโสภณ ให้กับกัมพูชาโดยฝรั่งเศส เกิดการแบ่งพื้นที่และผู้คนออกจากกันมีเส้นเขตแดน เป็นตัวกำหนดการอพยพของผู้คนเข้ามายังชายแดนไทยจากหลากหลายปรากฏการณ์ ก็เริ่มเกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นอพยพช่วงสงครามอินโดจีน สงครามภายในกัมพูชา เกิดการปรับตัวทั้งผู้คนและพื้นที่ แยกอำเภอที่มีขนาดใหญ่เป็นอำเภอเล็กเพื่อให้ สะดวกสำหรับระบบการปกครอง จัดตั้งหมู่บ้านป้องกันตนเอง ระบบเศรษฐกิจ วัฒนธรรมพึงพิง ถ้อยทีถ้อยอาศัยลดน้อยลง การแลกเปลี่ยนด้วยเงินตรากลายเป็น เงื่อนไขหลัก รายละเอียดมีดังนี้

1. ชายแดนไทย-กัมพูชา: โคกสูง-โอจโรว หลังปี พ.ศ. 2451-2500

1.1 พื้นที่ชายแดนใหม่และการกลายเป็นไทย

ภายหลังจากการคืนเมืองพระตะบอง เสียมเรียบ ศรีโสภณ ให้กับ กัมพูชาโดยฝรั่งเศสแล้ว สิ่งที่เป็นผลตามมาก็คือ การแบ่งพื้นที่และผู้คนออกจากกัน โดยมีเส้นเขตแดนเป็นตัวแบ่ง เกิดการอพยพของผู้คนที่มิทั้งที่สมัครใจและไม่สมัครใจ เข้ามายังสยาม มีทั้งกลุ่มที่ตามเจ้าพระยาอภัยภูเบศร์ (ชุ่ม) ไปอยู่ในเมืองปราจีนบุรี และอีกส่วนหนึ่งก็กระจัดกระจายอยู่ตามเมืองต่าง ๆ ตลอดเส้นทางก่อนที่จะไปถึงเมือง ปราจีนบุรี เช่น อรัญประเทศ กบินบุรีก่อน แล้วแยกย้ายกันไปที่โคราชแถบอีสานและ จันทบุรี (Erik Seidenfaden, 1999, หน้า 80, อ้างถึงใน ธิปดี บัวคำศรี, 2551, หน้า 460)

โคกสูงช่วงเวลานั้นขึ้นตรงกับอรัญประเทศ การผลิตยังเป็นเพียงเพื่อเลี้ยงตัวเอง ตลาดไม่มีในหมู่บ้าน การซื้อขายสินค้า ต้องซื้อและขายสินค้าที่ตลาดในเมืองอรัญ ชาวบ้านจะรวมตัวกัน 2-3 เกวียน ออกไปพร้อม ๆ กัน การเดินทางจะกินเวลาไปกับ 2-3 วัน สินค้าที่นำไปขายส่วนใหญ่จะเป็นของป่า ข้าว ขณะเดียวกันก็จะซื้อเกลือ ไม้ขีดไฟ น้ำมันก๊าด เสื้อผ้า ตะเกียง เป็นต้น กลับเข้ามาใช้ในหมู่บ้าน เมื่อสินค้าที่ถูกผลิตจากการอุตสาหกรรมได้ทำให้เกิดความสะดวกสบาย ความรวดเร็ว และความหลากหลายของสินค้า การแลกเปลี่ยนจึงเกิดขึ้นโดยชาวบ้านจะนำผลผลิตที่ตนเองผลิตขึ้นหรือที่หามาได้มาแลกเปลี่ยนกับ “เจ๊กอ้อย”, “เจ๊กตึง” ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านมายาวนาน และในขณะเดียวกันก็แปรสภาพสินค้าเป็นเงินตราเพื่อนำไปแลกเปลี่ยนกับความทันสมัยที่ต้องการทั้งจากเสื้อผ้า วัสดุสำเร็จรูปอื่น ๆ ไม่เว้นแม้กระทั่งสัตว์ สัตว์ที่ใช้ในการทำการเกษตรในขณะนั้นชาวบ้านไม่นิยมรับประทานจึงทำให้ปริมาณมีมากเกินกว่าพื้นที่ทำการเกษตร เป็นโอกาสที่ดีเมื่อชาวบ้านได้นำวัว ควาย เขียมเกวียนไปซื้อสินค้าและขายผลผลิตในตัวอรัญประเทศ ได้พานพบกับการค้าวัว ควาย มาขายจากอีสาน การตัดสินใจที่จะขายวัว ควาย ที่มีมากจึงบังเกิดขึ้นตั้งแต่ครั้งนั้นมา โดยมีพ่อค้าชาวบ้านเป็นผู้นำเสนอเงื่อนไขการแลกเปลี่ยนจากวัว ควาย กับเงินตราให้กับผู้ซื้อในตลาดอรัญประเทศ พร้อมกันนั้นชาวบ้านก็แลกเปลี่ยนเงินตรากับ วัว ของพ่อค้าแดนไกล ที่เรียกว่า “นายอ้อย” ส่วนวัวที่ซื้อไปจากนายอ้อยจะเรียกว่า “วัวลูกค้า”

ช่วงทศวรรษที่ 2482 เกิดสงครามอินโดจีน ญี่ปุ่นต้องการรวมพื้นที่ให้กลายเป็นหนึ่งเดียวในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยมีไทยเป็นหนึ่งชาติที่ไม่มี การต่อต้าน ซึ่งในเวลานั้นญี่ปุ่นกับฝรั่งเศสอยู่กันคนละฝั่งจึงเป็นโอกาสของไทยที่จะบุกยึดคืนพื้นที่ที่เคยคืนให้แก่มงกุฎ ทหารไทยเดินเท้าจากชายแดนไทยด้านบ้านโนนหมากมุ่นและด้านอรัญประเทศเข้าบุกยึดพื้นที่เป้าหมายในฝั่งแกมพูชา ขณะที่ยกทัพเดินผ่านหมู่บ้านพร้าวที่มีคนลาวอยู่ทั้งหมด และบ้านยาง หนองโสนชา กุดตาสอด ก็จะแจ้งให้ชาวบ้านอพยพ ด้วยเหตุผลทำใหม่จะต้องอพยพเข้าสู่ไทย และทำใหม่ต้องเป็นไทย เป็นไทยแล้วได้อะไร ผ่านการโพรยโปลิวของ “ยานเหาะ” หรือเครื่องบิน

“ชาวบ้านหนีออกจากบ้านพร้าว “ยานเหาะ” ก็จะมีนโยบายไปปลิวลง มีแต่ภาษาเขมรและอังกฤษ (พ่อใหญ่ตา พิมพ์น้อย, สัมภาษณ์, 28 มิถุนายน 2556)

การอพยพจะอาศัยช่วงกลางวัน ลัดเลาะตามลำคลอง เพื่อไม่ให้ทหารฝรั่งเศสเห็น จะมากันเป็นครอบครัว เดินกันแบบเรียงแถวตอนลัดเลาะไปเรื่อย ๆ ตามลำห้วย ริมคลอง พอสว่างก็จะหยุดพัก เปิดโอกาสให้เป็นช่วงเวลาของสงคราม การยิงต่อสู้ส่วนใหญ่จะเป็นเวลากลางวัน ยิ่งกันจนถึงเย็น ช่วงเวลากลางคืนจะได้ยินเสียงประปราย ขณะที่อพยพจะมีทหาร “อิสระ” เข้าก่อกวนฐานที่มั่น ทำร้ายคนของฝรั่งเศสและคอยเผ่าระวังหลังให้ขบวนอพยพเป็นช่วง ๆ การอพยพที่รอนแรมมาเป็นระยะเวลานาน อีกทั้งยังต้องเจอกับเหตุการณ์การปะทะกันของทหารทั้งฝ่ายไทยและฝรั่งเศส ทำให้จิตใจของชาวบ้านห่อเหี่ยวหดหู่ รัฐจึงประดิษฐ์ความทรงจำชุดใหม่ผ่าน “หนังสือกลางแปลง” ให้ชาวบ้านรับรู้ท่ามกลางเสียงปืนที่ตั้งอยู่ตลอดเวลา ซึ่งประดิษฐ์กรรมนั้น ก็เพียงเพื่อให้ชาวบ้านสำนึกถึง ความรักชาติ การกู้ชาติ อันเป็นปฏิบัติการที่รัฐเร่งรีบตอบย้ำความเป็นไทย ความสำนึกในชาติอย่างเร่งรีบ

“ชาวบ้าน” ที่มาจากบ้านพร้าว ทั้งกวาดต้อนและสมัครใจมาเอง ได้ปักหลักที่โนนหมากมุ่น ก่อนที่จะย้ายมา กุดผือ กลางคืนเอาหนังสือกลางแปลงมาฉายให้เบิ่ง มีแต่เรื่องความรักชาติ” (แม่ใหญ่อุทา แสนเวียงจันทน์, สัมภาษณ์, 22 เมษายน 2556)

ขณะเดียวกัน ยังมีชาวกัมพูชาอีกกลุ่มที่ต้องการอพยพออกนอกเขตอิทธิพลของฝรั่งเศส เช่น ที่บ้านกูป ดงอรัญ เมืองศรีโสภณ เป็นต้น ได้อพยพเข้ามาตั้งรกรากที่โคกสูง อรัญประเทศ ตาพระยา ผู้คนที่อพยพมาในครั้งนั้นได้รับการยอมรับและรับรองความชอบธรรมอย่างเต็มที่ เพราะช่วงเวลาดังกล่าวรัฐบาลไทยได้ออกประกาศเป็นกฎกระทรวง การยกเว้นค่าธรรมเนียมและการปฏิบัติตามระเบียบการเข้าเมืองแก่ผู้ที่พำนักอยู่ในสิบสองจุไทย หัวพัน หลวงพระบาง เวียงจันทน์ สะหวันนะเขต จำปาศักดิ์ และกัมพูชา พร้อมทั้งให้ความช่วยเหลือแก่ผู้อพยพด้วยเหตุผล **คนเหล่านั้นเป็นคนไทยเช่นเดียวกันกับคนไทยที่อยู่ในประเทศไทย** อีกทั้งยังใช้สถานะวิทยุกระจายเสียง เป็นเครื่องมือถ่ายทอดความรู้สึกของการเป็นพวกเดียวกัน ทั้งภาคภาษาเขมร เวียดนาม พร้อมกับเชิญชวนประชาชนในอินโดจีนฝรั่งเศส ไม่ว่าจะป็นชาวลาว เขมร และเวียดนาม ให้อพยพเข้ามาในประเทศไทย ไม่เช่นนั้นก็จะให้ต่อต้านการปกครองของฝรั่งเศสในอินโดจีน และตอกย้ำด้วยการออกประกาศคำสั่งจาก

กระทรวงมหาดไทย ที่ 44/2483 ว่า

“ดินแดนอันได้ชื่อว่าแคว้นสิบสองจุไทย หัวพันทั้งห้าทั้งหก แคว้นหลวงพระบาง เวียงจันทน์ ท่าแขก สุวรรณเขตต์ จำปาศักดิ์ และกัมพูชา เป็นราชอาณาจักรของไทยมาแต่เดิม โดยได้รวมเป็นอาณาจักรอันหนึ่งอันเดียวกับประเทศไทย และอยู่ภายใต้การปกครองของพระมหากษัตริย์ไทยมาช้านานนับร้อย ๆ ปี มีเลือดเนื้อเป็นชนชาติไทยและมีจิตใจรักอิสระเสรีอย่างพี่น้องของเขาในประเทศไทย กระทรวงมหาดไทยจึงถือว่า เป็นบุคคลเชื้อชาติไทยและสัญชาติไทยโดยปริบูรณ์” (สายชล สัตยานุรักษ์, 2545, หน้า 44)

2. ชายแดนไทย-กัมพูชา: โคนสูง-โองโรว นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2501-ปัจจุบัน

2.1 สงคราม การอพยพหนีตายและศูนย์พักพิง

สงครามอินโดจีนจบลง กัมพูชาคืนมณฑลคืนให้กับฝรั่งเศส นอกจากการถูกจ้องจี้จากฝรั่งเศส พร้อมกับสหภาพมหาอำนาจคอมมิวนิสต์ เกิดการแบ่งเป็นฝักเป็นฝ่าย การสงครามภายในเกิดขึ้น ประชาชนได้รับความเดือนร้อนอย่างมาก จากสี่หุนมาลอลนอล สหรัฐได้ทิ้งระเบิดจำนวนมากเพื่อกำจัดกลุ่มที่อยู่ตรงข้ามทางอุดมการณ์ เกิดการอพยพเคลื่อนย้ายของประชาชนกัมพูชาเข้าสู่ชายแดนประเทศไทย นับแต่ทศวรรษที่ 2513 เป็นต้นมาพื้นที่ชายแดนของอำเภอโคกสูงโดยเฉพาะบ้านโนนหมากมูน ชาวกัมพูชาอพยพหนีตายได้หลั่งไหลเข้ามาเป็นอันมาก ทั้งจากการหนีภัยระบบคอมมิวนิสต์ และการหลีกเลี่ยงการอยู่ภายใต้การกดขี่ของระบบการปกครองภายใต้อำนาจของเวียดนาม ผู้ใหญ่บ้านจะจัดหาพื้นที่ให้พักอาศัยเป็นการชั่วคราว ตามแนวชายแดน แต่สุดท้ายชาวกัมพูชาอพยพก็จะถูกผลักดันและถูกกวาดต้อนกลับเข้าสู่ประเทศกัมพูชาเช่นเดิม แต่การหลบหนีเข้าสู่ประเทศไทยยังมีอยู่ตลอดเวลา เพราะในประเทศกัมพูชาสงครามเริ่มทวีความรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ การเอาตัวรอดด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อให้ชีวิตยังคงอยู่ในภาวะการณ์ที่สงครามยังไม่จบสิ้น และเพื่อหลีกเลี่ยงความอดอยากที่กำลังคืบคลานเข้ามา จึงเป็นเหตุผลให้ชาวกัมพูชาจำต้อง “เสี่ยง” กับการหลบหนีเข้าสู่ประเทศไทย

“ตั้งแต่ ปี 2513 มา เขมรเริ่มเข้ามาทีละคนสองคนตก ๆ แล้ว 20-30 คน ต่อวัน แต่ละคนหิวโซเข้ามา” (พ่อใหญ่พั้ว ต้นแผ้ว, สัมภาษณ์, 18 มิถุนายน 2556)

การค้น/การกุม

การอพยพของชาวกัมพูชาเข้ามาในพื้นที่ชายแดนไทยเป็นอีกปรากฏการณ์หนึ่งที่สร้างความขัดแย้งกันระหว่างภาพจากภายนอก ที่มองว่า ประเทศไทยมีมนุษยธรรมในความเป็นมนุษย์ที่ให้ที่พักพิงผู้ตกทุกข์ได้ยาก อีกภาพปรากฏหนึ่งคือ ภาพที่เกิดจากการเป็นผู้ถูกค้นด้วยตนเองของผู้อพยพชาวกัมพูชาที่บรรยายไว้ในงานเขียนเรื่อง "To Destroy You is no loss" ว่า

"เมื่อใกล้จะถึงพรมแดน ผู้นำทางจะบอกกับกลุ่มกัมพูชาอพยพว่าทันทีที่ถึงแผ่นดินไทย เขาและเพื่อนที่เป็นผู้นำทางมาจะทิ้งกลุ่มผู้อพยพทันทีที่เจอกับทหารไทย"

สาเหตุที่ผู้นำทางกระทำเช่นนั้น ก็เนื่องจากทหารไทยมักจะจับล้นพวกผู้นำทาง เพราะผู้นำทางจะมีทองที่ได้จากการเป็นผู้รับจ้างกลุ่มเขมรอพยพ (Joan d. Criddle And Teeda Butt Mam, 1987, หน้า 225)

"เคยร่วม "กุม/ค้น" เอาทองเขมรที่แตกมาก่อนที่จะเข้าฝั่งไทย ส่วนใหญ่จะกุมที่ "ชายแดน" คือ "บ้านพร้าว" ที่ต้อง "กุม/ค้น เอาทอง" ที่บ้านพร้าว เพราะถ้าปล่อยให้เลยเข้ามาที่ถึง หนองจวน "เนินโบสต์" จะมีทหารไทยเต็มไปหมด" (นายพั้วตันแก้ว, สัมภาษณ์, 6 มีนาคม 2556)

กรณีที่ไม่เจอทหารไทยก่อนที่จะเข้าถึงพรมแดนไทยนั้นผู้อพยพชาวกัมพูชาได้ประสบเอง หลังจากข้ามพรมแดนกัมพูชาเข้าสู่พรมแดนไทยกับสิ่งๆที่เรียกว่า "ตรวจค้นหรือ กุม" ซึ่งการตรวจค้นนี้จะกระทำโดยชาวบ้านรวมตัวกันนำอาวุธที่มีอยู่ออกไปปักหลักอยู่ที่ระหว่างเส้นทางที่ผู้อพยพจะเข้ามาถึงชายแดนไทย และร่วมกันตรวจค้น/กุม เอาสิ่งของ เงิน ทอง จากผู้อพยพที่พยายามซุกซ่อนตาม ไม้เท้า เข็มขัด ฟัน เป็นต้น

"การตรวจค้น/กุม หรือ การปล้นดังกล่าวนั้น กลุ่มชาวบ้านที่ปฏิบัติการจะทำช่องเหมือนต้อนวัว ต้อนควายเข้าคอก แล้วไล่เข้าช่องที่ละคน ชาวบ้านที่อยู่ในช่องกับผู้อพยพก็จะค้นตามตัว ทุกส่วนของร่างกายไม่เว้นแม้กระทั่งอวัยวะเพศ ผู้อพยพไม่กล้าที่จะขัดขืนในช่วงที่ถูกตรวจค้น เพราะมีชาวบ้านอีกส่วนถือปืนคอยคุมอยู่ การกระทำด้วยวิธีการดังกล่าวจึงไม่ต่างจากการปล้น

“วิธีการ กุม/คั้น จะทำช่อง แล้วไล่ด้อนเขมรเข้าช่องทีละคน แล้วคั้นตามตัว
ทุกส่วน บางคนล้วงเข้าไปในอวัยวะ เขมรที่แตกมามีทั้ง ทอง เงินดอล ไม่มีการขัดขึ้น
เพราะมีค้อนยื่นถือปืนคุมอยู่”เลย” (ทิดไใส จัดดาผล, สัมภาษณ์, 12 มิถุนายน 2556)

เหตุที่ชาวบ้านต้องไปรวมตัวกันตรวจคั้น (ปล้น) ผู้อพยพก่อนที่จะเข้ามา
ยังชายแดนไทย เพราะถ้ามาถึงชายแดนไทยจะมีทหารไทยประจำการอยู่ ซึ่งทหารไทย
เองก็กระทำเช่นเดียวกันกับชาวบ้านไม่ว่าจะเป็น การรูดปล้นตามร่างกายและส่วน
ต่าง ๆ ของร่างกาย เช่น ฟัน เพื่อค้นหาสิ่งของมีค่าถ้าพบก็จะยึดเอาไป จะมีบ้าง
บางคนก็เห็นอกเห็นใจ ยอมคืนทรัพย์สินมีค่าบางส่วน การบอกกล่าวให้รับรู้ถึง
ปฏิบัติการที่ทหารไทยกระทำเช่นนั้น จะถูกถ่ายทอดจากกลุ่มหนึ่งสู่กลุ่มหนึ่งของ
ชาวกัมพูชาอพยพโดยผู้นำทาง (Joan d. Criddle And Teeda Butt Mam, 1987,
หน้า 230)

2.2. ศูนย์พักพิงผู้อพยพชาวกัมพูชาตามพื้นที่ชายแดน

ศูนย์พักพิงโอบไฉน

สงครามกลางเมืองในกัมพูชานำมาซึ่งความสูญเสียอย่างมากมาย
ไม่ว่าจะเป็นการทำลายระบบการเมือง การปกครอง และรูปแบบการบริหารประเทศ
เกิดการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ประชาชนในชาติเดียวกัน การอพยพหนีตายเพื่อแสวงหา
ความอยู่รอดอันมาจากความอดอยาก กระสุนปืน เข้าสู่ชายแดนประเทศไทย นับตั้งแต่
ปี พ.ศ. 2518-2521 มีจำนวนผู้อพยพไม่ต่ำกว่า 50,000 คนเข้าสู่ชายแดนไทย (เป็นทอง
ใจสุทธิ, 2538, หน้า 28) จำนวนผู้อพยพที่มีจำนวนมากขึ้นจึงเป็นเงื่อนไขที่รัฐบาลไทย
ต้องเร่งรีบปรับตัว เพราะช่วงเวลาดังกล่าวรัฐบาลไทยไม่มีนโยบายที่จะแสดงความ
มีมนุษยธรรม อีกทั้งยังได้ประกาศนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ และนโยบายไม่
แทรกแซงการเมืองในประเทศอื่น การแบกภาระผู้อพยพจึงตกเป็นของกลุ่มเขมรเสรี
ที่ควบคุมพื้นที่ชายแดนกัมพูชาฝั่งตรงข้ามชายแดนอำเภอโคกสูงอยู่ในขณะนั้น
ต้องจัดตั้งศูนย์พักพิงขึ้นเอง ศูนย์โอบไฉน จึงกลายเป็นศูนย์พักพิงชั่วคราวแห่งแรก
ของผู้อพยพในพื้นที่ชายแดนด้านอำเภอโคกสูงของประเทศไทย

“กลุ่ม พ.อ. ซาเร็น, นายเจีย ซูด เป็นกลุ่มของเขมรเสรี ได้ตั้งศูนย์
โอบไฉน ขึ้นก่อน” (จุ่น ลดกระโทก, สัมภาษณ์, 8 สิงหาคม 2556)

จำนวนที่มากขึ้นเรื่อย ๆ ของผู้อพยพ ในพื้นที่ชายแดนเป็นสิ่งที่สร้างความกังวลใจให้กับรัฐบาลไทยเป็นอย่างยิ่ง แต่ก็ไม่สามารถที่จะแสดงความมีมนุษยธรรมได้เกินกว่านโยบายแสดงความเป็นกลางที่วางไว้ ภาวะแรกจึงตกกับชาวบ้านไทยในพื้นที่ชายแดนที่รับไม่ได้กับความสมเพชเวทนาในภาพที่เห็น ไม่ว่าจะเป็นการทำอาหารแจก และการแจกข้าวสาร

“มีชาวบ้านบางคนสงสาร ทำข้าวมาแจก หรือน้ำมาแจก แม่ใหญ่เลี้ยงต้มข้าวแจก ข้าวสารสี่แจกวันละ 2 กระสอบ คนละกระป๋องใส่ผ้าขาวม้า” (แม่ใหญ่แก้ว กันนิยม, สัมภาษณ์, 8 กันยายน 2556)

สุดท้ายแล้วก็ไม่สามารถต้านทานแรงกดดันจากสหรัฐอเมริกา ออสเตรเลีย อังกฤษ เยอรมนี ตะวันตก แคนาดา และญี่ปุ่นที่ต้องการให้ประเทศไทยเปลี่ยนท่าทีจากการผลักดันผู้อพยพเป็นรับดูแลผู้อพยพแทน เพราะถ้าประเทศไทยทำเช่นนั้นก็เท่ากับการผลักดันไอ้เข็มนรอกพยพกลับเข้าไปพบกับความตาย ทั้งจากการเผชิญกับความอดอยากและการกวาดล้างของทหารเวียดนาม สุดท้ายรัฐบาลไทยจึงยอมรับพร้อมกับแสดงความมีมนุษยธรรม ด้วยการให้ที่พักพิงชั่วคราว จนได้รับคำชมเชยจากนานาชาติ ซึ่งความกดดันมาจากทางสีหนุได้ส่งจดหมายโทรเลขขอร้องไปยังผู้นำชาติดังกล่าว ให้ช่วยกดดันรัฐบาลไทยยอมรับผู้อพยพชาวกัมพูชา และจัดหาที่พักสำหรับผู้อพยพ (เชิดชาย บุตดี, 2551, หน้า 48)

ศูนย์พักพิงหนองจวน หรือ Site 2 เหนือ

หนองจวน เป็นค่ายผู้อพยพขนาดใหญ่ลำดับต้น ๆ ในช่วงปี 2522 ในการรองรับผู้อพยพชาวกัมพูชาที่หนีการอดตายและการรุกรานของกองกำลังเวียดนามที่เข้ารุกราน โดยได้ใช้พื้นที่บ้านหนองจวนซึ่งอยู่ลึกเข้ามาในเขตไทยระหว่างหลักเขตที่ 46 และ 47 เป็นที่พักพิงสำหรับผู้อพยพ พื้นที่ดังกล่าวได้ขอใช้ที่ดินของชาวบ้านไทย ที่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้น และมีข้อตกลงกับข้าหลวงใหญ่ผู้ลี้ภัยฯ ว่าต้องดูแลทั้งผู้อพยพชาวเขมร และ “คนของเรา” ทั้งด้านอาหารและคุ้มครองความปลอดภัย ต่อมาได้มีการจัดทำแนวลวดหนามเพื่อกันไม่ให้ชาวกัมพูชาล้ำเข้ามา มากกว่าพื้นที่ที่จัดให้และไม่ให้เข้ามาปะปนกับคนไทย

ภายหลังทหารเวียดนามบุกเข้าโจมตีศูนย์พักพิงหนองจวน ได้เผาทำลายที่ตั้งค่ายพักพิงจนได้รับความเสียหายอย่างมาก จึงมีการถ่ายเทผู้คนไปยัง

ศูนย์พักพิงอื่นตามพื้นที่แนวชายแดนไทย-กัมพูชา ผู้อพยพส่วนหนึ่งถูกย้ายไปยัง อ่างศิลา (ไซต์ 3) ซึ่งอยู่ตอนใต้ของหนองจาง ศูนย์พักพิงหนองเสม็ด ที่อยู่ทางเหนือของบ้านโนนหมากมุ่น บางส่วนถูกส่งไปยังค่ายเขาอีต่าง ต.ตาพระยา อ.ตาพระยา จ.สระแก้ว และค่ายสระแก้ว 2

ศูนย์พักพิงหนองเสม็ด

“ปราสาทสดกอกกรม คือ ศูนย์พักพิงของเขมรเก่า” (โถง หงค์เจริญ, สัมภาษณ์, 11 กุมภาพันธ์ 2556)

ทหารของเวียดนามเข้าโจมตีค่ายอพยพบ้านหนองจาง เกิดการปะทะกันของทหารรัฐบาลผสม 3 ฝ่าย ติดต่อกันหลายวัน ทำให้ผู้อพยพชาวกัมพูชาได้รับบาดเจ็บจากเหตุการณ์ค่ายผู้อพยพถูกทำลายเสียหาย และส่งผลให้ผู้อพยพจำนวนมากได้อพยพเข้ามาในเขตไทย จึงเป็นเหตุให้รัฐบาลไทยจำเป็นต้องแสวงหาศูนย์พักพิงแห่งใหม่ให้กับกลุ่มผู้อพยพ โดยเลือกเอาบริเวณรอบ ๆ ปราสาทสดกอกกรม เป็นศูนย์พักพิงแห่งใหม่และใช้ชื่อว่า ศูนย์พักพิงหนองเสม็ด ภายในศูนย์พักพิงหนองเสม็ด จะมีระบบสวัสดิการบริการแก่ผู้อพยพ เช่น โรงพยาบาล โรงเรียน โรงภาพยนตร์ โบสถ์ เป็นต้น

ศูนย์พักพิงไซต์ทู (Site 2) และค่ายอพยพทั้ง 8

การเข้าโจมตีค่ายผู้อพยพของกองทัพเวียดนามที่อยู่บริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชาในเดือนพฤศจิกายนปี พ.ศ. 2527-เดือนมีนาคม พ.ศ. 2528 ผู้อพยพราว 200,000-240,000 คน ก็ถูกบีบบังคับให้อพยพเข้ามาในประเทศไทย ด้วยความช่วยเหลือขององค์การสหประชาชาติ รวมถึงกาชาดสากลและ NGOs ค่ายผู้อพยพจำนวน 8 แห่งก็ถูกตั้งขึ้นในประเทศไทย ซึ่งห่างจากพรมแดนไทย-กัมพูชา ตั้งแต่ 1 ถึง 6 กิโลเมตร เพื่อรองรับผู้อพยพที่มากกว่าที่ศูนย์พักพิงตามจุดต่าง ๆ ตามแนวชายแดนจะรับไหว ก่อนที่จะส่งไปยังโลกที่สาม เช่น เดือนมกราคม พ.ศ. 2528 ศูนย์พักพิงหนองเสม็ดได้ย้ายผู้อพยพทั้งหมดสู่ ไซต์ทู (Site 2) และเขาอีต่างที่อำเภอตาพระยา ที่อยู่ไม่ห่างจากหนองเสม็ดมากนัก เดือนเมษายน พ.ศ. 2528 ผู้อพยพที่อยู่ในศูนย์พักพิงหนองจางซึ่งในขณะนั้นมีประมาณ 70,000 คน ก็ได้ถูกเคลื่อนย้ายสู่ ไซต์ทู (Site 2) ในบรรดาค่ายผู้อพยพทั้ง 8 แห่งแบ่งเป็นค่ายที่อยู่ในการควบคุมของเขมรแดง 5 แห่ง คือ Site 8, บ่อไร่ Ta Luan, Natao และห้วยจาง ส่วนที่อยู่

ในการควบคุมของ KPNLF จำนวน 2 แห่ง คือ Site 2 และ สุขสรวร และ Site B อยู่ใน
ความควบคุมของ FUNCINPEC

2.3. การควบคุมศูนย์พักพิงของเขมรแต่ละกลุ่ม

ศูนย์พักพิง/ค่ายผู้อพยพที่ตั้งขึ้นตลอดแนวชายแดนสามารถแบ่งออก
ได้เป็น 3 กลุ่ม ตามการควบคุมดูแลของกัมพูชาแต่ละฝ่ายที่ต่อต้านรัฐบาลพนมเปญ
ประกอบด้วย ค่ายผู้อพยพที่อยูในการควบคุมของเขมรแดง (Khmer Rouge Control)
พอล พต เป็นผู้นำ ค่ายอพยพอยู่ในการควบคุมของแนวร่วมปลดปล่อยชาติเขมร
(KPNLF Control) ซอน ซาน เป็นผู้นำ และค่ายที่อยู่ในความควบคุมของ แนวร่วม
เอกภาพแห่งชาติเพื่อกัมพูชาที่เป็นเอกราช เป็นกลาง สันติภาพและความร่วมมือ
หรือ ฟุนซินเปค (Funcinpec Control) สีหนุ หนุนหลัง และในการดำรงอยู่ของกลุ่ม
ต่อต้านก็อาศัยความช่วยเหลือที่ผ่านมาจากค่ายพักพิงต่าง ๆ ดังนั้น ค่ายพักพิง
จึงเป็นพื้นที่ของการให้ความหมายที่หลากหลายไม่ว่าจะเป็น พื้นที่เศรษฐกิจ การเป็น
ฐานที่มั่นทางการเมือง และการทหารของฝ่ายต่อต้านรัฐบาลพนมเปญ (Lindsay
Cole French, 2537, หน้า 72-73)

2.4. ยุทธการโนนหมากมุ่น: จุดเปลี่ยนนโยบายต่างประเทศของไทย ต่อกัมพูชา

หลังการปราศรัยของพลอากาศเอกสิทธิ เศวตศิลา รัฐมนตรีว่าการ
ต่างประเทศของไทยที่สหรัฐอเมริกาได้ไม่ถึงเดือน ประมาณวันที่ 23-24 เดือนมิถุนายน
พ.ศ. 2523 เป็นช่วงที่น้ำกำลังไหลหลากลงเต็มห้วย กองกำลังทหารของเวียดนาม
พร้อมด้วยอาวุธสนับสนุน ได้รุกล้ำเขตแดนเข้ามาปฏิบัติการโจมตีที่ตั้งกองกำลังทหาร
ที่อยู่ห่างจากบ้านโนนหมากมุ่นประมาณ 1 กิโลเมตร และพยายามรุกเข้ามายึดพื้นที่
โดยการขับไล่ให้ชาวบ้านออกจากบ้านเรือน แล้วไปรวมกันอยู่ที่โรงเรียนบ้านโนนหมากมุ่น

“ตอนที่ญวนบุกบ้านโนนหมากมุ่น แกวเข้ามาช่วงเข้ามีด ส่วนทหารไทย
ที่ตั้งค่ายอยู่ไม่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 1 กม. พอทราบเรื่องก็นำกำลังทหารพร้อม
ด้วยรถถังเข้ามาช่วยเหลือชาวบ้าน แต่ระหว่างทางโดนซุ่มโจมตีด้วยอาร์พีจี ทำให้
ถูกทหารไทยเสียชีวิต” (ประพจ อภัยภูษธร, สัมภาษณ์, 18 พฤษภาคม 2556)

การปะทะต่อสู้ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ฝ่ายทหารไทยถูกทหารเวียดนามด้านทานการบุกอย่างเหนียวแน่น จนไม่สามารถเคลื่อนที่ต่อไปได้ เนื่องจากพื้นที่ที่จะรุกเข้าหาข้าศึกเป็นพื้นที่โล่งปราศจากที่กำบังและซ่อนพราง จึงได้ร้องขอการสนับสนุนการโจมตีทางอากาศ ถึงแม้ทหารไทยจะระดมยิงอย่างหนักหน่วงเพียงใดก็ตาม ทหารเวียดนามก็ยังไม่ยอมผลัดออกจากการรบ ยังคงใช้อาวุธหนักตอบโต้ด้านทานการบุกของฝ่ายทหารไทยอย่างเข้มแข็ง ช่วงที่เกิดวิกฤติการสู้รบในพื้นที่ สิ่งหนึ่งที่ชาวบ้านรับรู้และจะต้องปฏิบัติคือ ห้ามก่อกองไฟ ห้ามใช้ไฟ จะต้องหุงหาอาหารก่อนมืด เสริจแล้วจะต้องหลบลงหลุมเพาะที่อุญริมหัวย

“ญวนบุกเข้ามาจะส่องดูตามบ้าน ไม่ทำร้ายชาวบ้าน และบอกให้ชาวบ้านระวังกระสุนที่มาจากเครื่องบิน และไล่ให้ชาวบ้านรีบวิ่งไปอีกฝั่งตรงข้ามหัวยเพื่อไปให้ถึงโรงเรียน กลางคืนห้ามใช้แสง ชาวบ้านต้องลงหลุมเพาะ ห้ามก่อกองไฟ ต้องหุงข้าวก่อนมืด” (แม่ใหญ่เคียม เพชรสมบัติ, สัมภาษณ์, 18 สิงหาคม 2556)

การเข้าโจมตีกลุ่มทหารเวียดนามมีทั้งทางบกและทางอากาศอย่างต่อเนื่องรุนแรง และในขณะเดียวกันข้างฝ่ายกัมพูชาจะมีทหารเสรีได้เข้าร่วมผสมโจมตี ขนาบข้างกองกำลังทหารเวียดนามทำให้ทหารเวียดนามไม่สามารถด้านทานได้ จึงถอยร่นออกไปจากเขตแดนไทย ฝ่ายทหารไทยจึงเคลื่อนพลไล่ติดตาม เพื่อผลักดันให้ทหารเวียดนามออกห่างจากพื้นที่ชายแดนประเทศไทย แต่ทหารเวียดนามก็ไม่ได้ถอยห่างจากพื้นที่ชายแดนมากนัก มีหน้าซำยังเข้าไปอาศัยอยู่ในศูนย์พักพิงร่วมกับกลุ่มผู้อพยพ เพราะการถอยเป็นเพียงการกลับไปตั้งหลักเพื่อเข้าทำลายพื้นที่ชายแดนฝั่งไทยอีกครั้ง ทำให้กองทหารฝั่งไทยไม่กล้าที่จะยิงปืนใหญ่เข้าไปถล่มทหารเวียดนาม เพราะระยะทางที่ห่างมากเกินไปที่กระสุนจะทำลายถึง อีกทั้งอาจจะเกิดปัญหากับประชาชนที่อาศัยอยู่ในศูนย์พักพิงได้ ด้วยปัญหาและเหตุผลดังกล่าวจึงทำให้ทหารเวียดนามเมื่อมีโอกาสก็จะเข้ามาทำลายและปล้นชาวบ้านในพื้นที่บ้านโนนหมากมุ่นอยู่เป็นประจำ ส่งผลให้รัฐบาลได้หาวิธีการป้องกันเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นจากการย้อนกลับเข้ามาของทหารเวียดนามด้วยการวางกำลังตามแนวคลองส่งน้ำชลประทาน การเกษตรหรือคูเลต เพื่อคอยด้านทานการบุกเข้ามาของทหารเวียดนาม ผลที่เกิดจากการละเมิดดินแดนที่เป็นอธิปไตยของไทยที่บ้านโนนหมากมุ่นของกองกำลังทหารเวียดนาม จนทำให้เกิดการปะทะกันระหว่างทหารไทยและเวียดนาม จนกระทั่ง

ทหารไทยได้เข้ายึดพื้นที่คืนและขับไล่ทหารเวียดนามออกไปจากพื้นที่นั้น เป็นผลให้มีผู้เสียชีวิตฝ่ายไทย 22 คน และฝ่ายเวียดนาม 75 คน (ปิ่นทอง ใจสุทธิ, 2538, หน้า 103)

การปะทะกันของทหารเวียดนามเฮงสัมรินกับทหารกัมพูชากลุ่มต่าง ๆ ตามแนวชายแดนไทย เป็นผลให้มีกระสุนข้ามมาตกยังบ้านเรือนของชาวบ้านไทย ทำให้เกิดการบาดเจ็บ ล้มตาย จนเป็นเหตุให้ชาวบ้านเกิดความหวาดกลัวในภัยที่จะเกิดขึ้นกับตนเองและครอบครัว อีกทั้งในช่วงเวลาดังกล่าวทหารเวียดนามได้บุกเข้ามาในหมู่บ้านโนนหมากมุ่นเพื่อทำลายฐานที่มั่นของทหารไทย จนพื้นที่ชายแดนกลายเป็นพื้นที่ต้องห้ามทั้งการสัญจรไปมาระหว่างหมู่บ้าน การเข้าไปยังหมู่บ้านโนนหมากมุ่นหนองจานของคนนอกพื้นที่ ต้องอยู่ภายใต้กติกาของหมู่บ้าน ชาวบ้านเริ่มทยอยอพยพออกนอกหมู่บ้านไปอาศัยอยู่กับญาติพี่น้อง และบางคนก็ตั้งรกรากใหม่ในพื้นที่แห่งใหม่ไปเลย ชาวบ้านที่อพยพส่วนใหญ่จะเป็นผู้หญิง เด็ก คนแก่ ส่วนผู้ชายจะยังอยู่ในหมู่บ้านเพื่อเฝ้า สิ่งของ เครื่องใช้ และสัตว์เลี้ยงของตน

“พื้นที่โนนหมากมุ่น” ถูกห้ามชาวบ้านเข้า ชาวบ้านที่อยู่ในหมู่บ้านเริ่มอพยพออกจากหมู่บ้าน จะเหลือทิ้งไว้เฉพาะผู้ชาย เพื่อให้เฝ้า หมู วัว ควาย และสิ่งของในบ้าน (ใบ ศรีทอง, สัมภาษณ์, 7 สิงหาคม 2556)

ช่วงที่เกิดการสู้รบระหว่างทหารไทยกับทหารเวียดนาม และทหารเวียดนามกับทหารกัมพูชากลุ่มต่าง ๆ ในพื้นที่แนวชายแดน กองทัพไทยได้ส่งกำลังทหารหลายกองพันไปยันทัพทหารเขมรเฮงสัมรินกับทหารเวียดนามไว้ตลอดแนวชายแดนไทย-เขมร โดยเฉพาะพื้นที่ชายแดนแถบ อ.ตาพระยา กับ อ.อรัญประเทศ เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบป่าโปร่งขนาดใหญ่ที่เรียกว่า “ที่ราบฉนวนไทย” ซึ่งยาวต่อเนื่องมาตั้งแต่จังหวัดนครนายก ฉะเชิงเทรา ปราจีนบุรี จนถึง จังหวัดสระแก้ว ถ้าหากทหารเวียดนาม (แกว) และทหารเขมรเฮงสัมรินสามารถยกทัพเข้ามาได้ ก็ใช้เวลาเพียง 48 ชั่วโมงเท่านั้นก็ถึงขานเมืองกรุงเทพฯ ได้ไม่ยาก ดังนั้นรัฐไทยจึงได้ชุดค้นคว้ายุทธศาสตร์หรือคู่มือถ่วงยาวเหยียด ตั้งแต่อำเภอตาพระยามาจนถึงอำเภออรัญประเทศ และมีการประจำการปืนใหญ่กับกำลังทหารไว้ตลอดแนวชายแดนของสองอำเภอนี้

ข้างฝั่งพื้นที่กัมพูชานับแต่เขมรเฮงสัมรินและกองทัพเวียดนามเข้ายึดกรุงพนมเปญจากเขมรแดงได้แล้ว ก็ได้ใช้แผน KT (กัมพูชา-ไทย) ส่งกองทัพเข้าประชิด

ชายแดนไทยตลอดแนว เพื่อตรวจสอบแนวชายแดนและหาข่าวเกี่ยวกับการวางกำลังของฝ่ายไทย และเพื่อเตรียมการสำหรับแผน KA (กัมพูชา-อาเซียน) ต่อไปในอนาคต

เส้นทางถนนยุทธศาสตร์ K - 5 ที่เวียดนามและเฮงซัมรินได้สร้างเริ่มจากช่องทางบ้านป่าไร่ใหม่-อำเภอโอโจรว จังหวัดบันเตียเมียนเจย ดำเนินการก่อสร้างประมาณปี 2523 เริ่มจากปอยเปต คู่ขนานถนนศรีเพ็ญมายังจุดผ่อนปรนบึงตระกวน ระยะทางประมาณ 80 กิโลเมตร ด้วยจุดประสงค์

1. ตามแผนยุทธศาสตร์ป้องกันประเทศ ของ รัฐบาลเฮง ซัมริน ด้วยการเกณฑ์กำลังประชาชนจาก จังหวัดกัมปงทม จังหวัดกัมปงจาม และพระตะบอง มาตากกลางป่า และขุดลอกแนวคันคูดินขึ้นมาถมเป็นเส้นทางเลียบบนชายแดนไทย-กัมพูชา พร้อมกับสร้างแนวรั้วลวดหนามและสนามทู่ระเบิดควบคู่ไปกับแนวเส้นทางดังกล่าว ซึ่งอยู่ห่างจากแนวชายแดนไทย ประมาณ 500 - 800 เมตร

2. เพื่อเป็นแนวขัดขวางและป้องกัน กองกำลังรักษาดินแดน 3 ฝ่าย ที่ตั้งฐานปฏิบัติการบริเวณแนวชายแดนไทย-กัมพูชา แทรกซึมเข้าไปปฏิบัติการทางยุทธวิธีในพื้นที่เขตกัมพูชา รวมทั้งใช้เป็นเส้นทางในการเคลื่อนย้ายกำลังพล และอาวุธยุทธโธปกรณ์ของกองกำลังทหารเวียดนามเฮง ซัมริน เข้าปราบปรามกองกำลังรักษาดินแดน 3 ฝ่าย ที่มีฐานปฏิบัติการอยู่บริเวณแนวชายแดนไทย-กัมพูชาก็ด้วย

พ.ศ. 2529 รัฐบาลของฮุนเซนได้แบ่งกัมพูชาเพิ่มขึ้นอีก 5 เมือง โดยได้แยกเมืองพระตะบองออกเป็นจังหวัดใหม่ คือ จังหวัดบันเตียเมียนเจย พร้อมกับส่งเสริมชักชวนให้ประชาชนจับจองพื้นที่ในบริเวณชายแดนกัมพูชา-ไทยเป็นของตนเองได้ตามต้องการ ผู้ที่สามารถบุกเบิกได้ส่วนใหญ่ก็จะเป็นทหารของเขมรเท่านั้น เพราะมีอุปกรณ์ที่จะใช้ทุบระเบิดทั้งที่เป็นสิ่งของ เช่น รถถัง และสิ่งมีชีวิต เช่น วัวควาย สัตว์ชนิดต่าง ๆ การกระทำในลักษณะเช่นนี้ มีจุดประสงค์ที่ลึกลงไปก็เพื่อต้องการให้ประชาชนมาเป็นผู้ทำลายระเบิดที่เขมรแดงฝังไว้ และอีกเงื่อนไขหนึ่งก็เพียงต้องการให้ชาวกัมพูชาที่อยู่ในพื้นที่บริเวณชายแดนเป็นกันชนทางด้านความมั่นคงให้กับกัมพูชา หลังสงครามจบชาวกัมพูชาที่ไม่ได้อพยพกลับเข้าสู่ประเทศตนก็จะปักหลักอยู่ในประเทศไทยโดยอาศัยอยู่ตามแนวชายแดนไทยบ้าง อาศัยอยู่กับคนไทยบ้าง จนถึงเวลาที่มีการใช้แผนที่ทางกายภาพแบ่งพื้นที่กัน ว่าคนที่อยู่ฝั่งไหนเป็นไทย-เป็นเขมร ทำให้เขมรที่ไม่ยอมกลับก็ได้กลายเป็นไทยโดยมีการสวมสิทธิ์ "การทำ

บัตรประชาชน” เป็นอำนาจรับรองโดยอัตโนมัติ

รัฐไทยก็เช่นเดียวกันชาวบ้านเริ่มเคลื่อนย้ายเข้ามาในพื้นที่ชายแดน
ทั้งที่เข้าไปเพิ่มกับคนที่มีอยู่ก่อน แล้วแยกตั้งเป็นหมู่บ้านใหม่ และการย้ายเข้าไป
ของผู้คนเพื่อตั้งเป็นหมู่บ้านใหม่ ด้วยเงื่อนไข การจะได้รับความช่วยเหลือจากรัฐ
ไม่ว่าจะเป็นการให้ที่ดินทำกิน การให้ที่ดินสร้างบ้าน และการสร้างบ้านแบบให้เปล่า
เมื่อย้ายเข้ามาแล้วก็ดำเนินชีวิตตามปกติในการดำเนินกิจกรรมไม่ว่าจะเป็น ออกไป
ทำนา ทำไร่ ทำสวน ชาวบ้านก็จะเกิดอุบัติเหตุจากวัตถุระเบิดที่กลุ่มของ “เขมรแดง”
ได้ฝังไว้ โดยเฉพาะบ่อน้ำ คือแหล่งยุทธศาสตร์หลักที่มีระเบิดเยาะที่สุดอยู่เป็นประจำ

3. การปรับตัวทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชาวบ้าน นับตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2451-ปัจจุบัน

ตาพระยาเป็นชายแดนของอำเภออรัญประเทศเป็นรอยต่อของจังหวัด
นครราชสีมา บุรีรัมย์ และปราจีนบุรี ที่กลุ่มคอมมิวนิสต์ใช้เป็นจุดยุทธศาสตร์ทั้งการ
สร้างหมู่บ้าน การออกซักชนหาสมัครพรรคพวกที่มีอุดมการณ์เดียวกัน และยังใช้
เป็นเส้นทางติดต่อระหว่างกลุ่มคอมมิวนิสต์ในสายอีสานและเหนือ อีกทั้งพื้นที่ของ
อำเภออรัญประเทศยังมีขอบเขตติดกับกัมพูชา ที่ในขณะนั้นได้สมทวนเอาระบบ
คอมมิวนิสต์จากจีนเข้ามา ทำให้ไทยต้องเร่งปรับตัวเพื่อความมั่นคงของประเทศและ
ประชาชนในพื้นที่ ด้วยการยกฐานะตำบลตาพระยาเป็น **อำเภอตาพระยา** ซึ่งการยก
ฐานะขึ้นเป็นอำเภอของตาพระยานั้นเป็นอีกหนึ่งเหตุผลที่รัฐไทยต้องการให้ชาวบ้าน
รู้สึกถึงความสำคัญของพื้นที่เหมือนเช่นมีร่างกายเป็นของตัวเอง จะได้ช่วยกันดูแล
ตัวของตัวเองได้จากภัยที่กำลังคืบคลานเข้ามา หลังจากรัฐบาลไทยได้ประกาศนโยบาย
ต่อต้านคอมมิวนิสต์แล้ว ทำให้พื้นที่ชายแดนไทย-กัมพูชากลายเป็นแหล่งพักพิงของ
กลุ่มเขมรที่ไม่ต้องการเห็นประเทศกัมพูชาอยู่ภายใต้การปกครองของคอมมิวนิสต์
จึงรวมตัวชาวกัมพูชาที่มีอุดมการณ์เดียวกัน ซึ่งในขณะนั้นมีเขมรกลุ่มหนึ่งซึ่งเรียก
ตัวเองว่า “เขมรอิสระ” หรือ “อิสระ” มี “ปก กุน” เป็นผู้นำ และ ปก กุนเองยังสนิทสนม
กับทางรัฐบาลไทยที่มีสฤษดิ์เป็นนายก ที่คอยให้ความช่วยเหลืออยู่ข้างหลัง ทั้งการ
รับสมัครชาวบ้านไทยและกัมพูชาตามแนวชายแดนเข้าเป็นทหารอิสระ และทำให้
ความช่วยเหลือด้านการฝึกอาวุธ ตลอดจนการให้ที่พักพิงตามแนวชายแดนกับกลุ่ม
ทหารอิสระด้วย

หมู่บ้านป้องกันตนเอง

ภายหลังสงครามอินโดจีนสิ้นสุดลง ประเทศต่าง ๆ ที่อยู่ภายใต้การควบคุมของฝรั่งเศสและอังกฤษได้แสวงหาความเป็นอิสระที่ปราศจากพันธุการดังเช่นเดิม เขมร ลาว เวียดนาม จึงได้สมารถรับความเป็นพันธมิตรกับประเทศไซเบียดและจีน ที่มีการปกครองแบบคอมมิวนิสต์ ส่งผลให้รัฐไทยต้องสร้างชุดความหมายใหม่ กับการเป็นคอมมิวนิสต์คือ “คอมมิวนิสต์จะต้องถูกวาดล้างและกำจัด” “ก.รมน.” จึงถูกใช้เป็นเครื่องมือเพื่อรองรับปฏิบัติการจากชุดความหมาย หรืออาจจะกล่าวได้ว่าเป็นหน่วยงานของรัฐที่แข่งขันกันสร้างความนิยมและความไว้วางใจให้กับประชาชนที่เรียกว่า “สงครามแย่งชิงประชาชน” แข่งกับคอมมิวนิสต์ ขณะเดียวกันรัฐได้นำโครงการที่จะช่วยเป็นต้นแบบสนับสนุนให้ได้รับการรับรองจากชาวบ้าน ผ่านชุดนิยามความหมายใหม่ให้กับหมู่บ้านในพื้นที่ชายแดนที่จะใช้เป็นพื้นที่ปฏิบัติการว่า “หมู่บ้านอปป.” และ “หมู่บ้านปชด.” จะเห็นได้ว่า อำเภอตาพระยา (โคกสูง) เป็นอำเภอที่พิเศษกว่าพื้นที่อื่นที่อยู่ในจังหวัดสระแก้วตรงที่ เป็นอำเภอที่ได้รับการเป็นห่วงเป็นใยจากทางรัฐมากกว่าอำเภออื่น ๆ โดยการประกาศให้เป็นหมู่บ้านป้องกันตนเองจากภัยคุกคามทั้งในและนอกประเทศทุกหมู่บ้าน และในขณะเดียวกันก็ประกาศให้เป็นพื้นที่ที่จะต้องมีการพัฒนาเพื่อเพิ่มศักยภาพในการดูแลตัวเองของประชาชนในพื้นที่

สงครามกับการอพยพ: ทองคำ เงินไทย สี่กลางในการแลกเปลี่ยน

สงครามอินโดจีนผ่านพ้นไปได้ไม่นานสงครามภายในประเทศกัมพูชาก็บังเกิดขึ้น เกิดการอพยพหลังไหลของชาวกัมพูชาเพื่อมุ่งตรงสู่ชายแดนไทยเป็นจำนวนมาก นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 2513 เป็นต้นมา การอพยพของแต่ละกลุ่มจะมี “ผู้นำทาง” เป็นหัวหน้าขวอนมีอำนาจตัดสินใจที่จะให้ลูกขวอนเดินหรือหยุด เพราะตามเส้นทางที่ขวอนเคลื่อนย้ายไปแต่ละจุดจะเต็มไปด้วย “ระเบิด” อีกทั้งยังมีกองกำลังของทหารกัมพูชาฝั่งตรงข้ามคอยซุ่มโจมตีอยู่ตลอดเส้นทาง ก่อนที่จะถึงชายแดนไทย เมื่อถึงชายแดนก็เป็นอันสิ้นสุดภารกิจผู้นำทาง “ทองคำ” คือสิ่งตอบแทนจากการเป็นผู้นำทาง ในช่วงเวลานั้น “ทองคำ” จึงกลายเป็นเครื่องมือชนิดเดียวที่ถูกยอมรับให้ใช้เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน เมื่อครั้งที่เกิดการอพยพเข้ามาเป็นจำนวนมากในพื้นที่ชายแดน

โรงเรียน วัด กลายสภาพเป็นที่พักพิงชั่วคราว เด็กต้องหยุดเรียนแบบไม่มีกำหนด วัดชาวบ้านไม่สามารถเข้าไปปฏิบัติตามประเพณีได้ สิ่งที่เป็นผลตามมา คือ ความต้องการ

อาหาร ข้าวของเครื่องใช้ เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค เป็นต้น ความต้องการดังกล่าวมีมากเกินไปที่ความมีมนุษยธรรมจะให้ได้ จึงเกิดการปรับตัวของชาวบ้านและผู้อพยพชาวกัมพูชา ด้วยการสร้างเงื่อนไขการปฏิสัมพันธ์กันที่มีสินค้า สิ่งของที่ต้องการเป็นสิ่งแลกเปลี่ยน และเงื่อนไขดังกล่าวจะต้องมี “ทองหรือเงินไทย” เท่านั้นเป็นตัวกลางที่จะใช้เชื่อมการเกิดปฏิสัมพันธ์

“ชาวบ้านมีทองมาก เพราะแลกเปลี่ยนของกับทองของเขมร” (เถน หงค์เจริญ, สัมภาษณ์, 3 เมษายน 2556)

การแลกเปลี่ยนระหว่าง “ทอง” กับสิ่งของที่ผู้อพยพต้องการ ไม่มีรูปแบบที่ตายตัว ขึ้นอยู่กับทั้งสองฝ่ายจะยอมรับเงื่อนไขของกันและกัน ช่วงเวลานั้นชาวบ้านจะยอมรับตัวกลางที่จะใช้สำหรับการแลกเปลี่ยนเฉพาะทองหรือเงินไทย เพราะสกุลเงินของกัมพูชาไม่มีการยอมรับ ชายแดนโคกสูงกลายเป็นพื้นที่ที่ได้รับความสนใจชั่วคราว คิวข้ามคืน การซื้อขายแลกเปลี่ยนของผู้อพยพชาวกัมพูชากับชาวบ้านและพ่อค้าแม่ค้าชาวไทยมีความคึกคักอย่างมาก จะเห็นได้จากจำนวนของรถขนส่งสินค้าที่วิ่งกันเข้าออกในพื้นที่ชายแดนเพื่อนำสินค้ามาแลกเปลี่ยนซื้อขายใน “ตลาดมืด” ช่วงแรกของการแลกเปลี่ยนในตลาดมืดจะใช้ “ทองคำ” เป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน สิ่งของเครื่องใช้ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร คือสิ่งที่คุณอพยพชาวกัมพูชาที่มีความต้องการมาก อัตราการแลกเปลี่ยนขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของทั้งสองฝ่าย เช่น ทองหนึ่งเส้น กับเสื้อหนึ่งตัว รองเท้าหนึ่งคู่

สาเหตุของการใช้ทองคำเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนก็มาจากสาเหตุที่ในขณะนั้นเป็นช่วงที่มีสงคราม “การผลิตเงินตราของกัมพูชายังไม่มีการรับรองอย่างเป็นทางการ” จึงเป็นโอกาสที่พ่อค้าไทยจะทำให้สินค้ามีราคาเท่ากับราคาทอง การปฏิเสธเงื่อนไขของการแลกเปลี่ยนก็มักจะไม่ค่อยเกิดขึ้น เพราะถ้าหากมีการปฏิเสธการแลกเปลี่ยนก็เท่ากับว่า เหตุการณ์แลกเปลี่ยนในครั้งต่อไป ในขณะเดียวกันถ้าชาวกัมพูชาปฏิเสธการแลกเปลี่ยนก็อาจจะเป็นเหตุให้ถูก “ตรวจค้น” ยึดทองไปเฉย ๆ โดยไม่มีสิ่งของแลกเปลี่ยน เนื่องจากจะถูกตีความว่าซื้อขายนอกระบบ “องค์การ” จากสภาการณดังกล่าว ทำให้เศรษฐกิจชายแดนเกิดการก้าวกระโดดของราคาสินค้า ชาวบ้านมีเงินใช้จ่ายเกินความจำเป็น สินค้าฟุ่มเฟือยต่าง ๆ ทะลักเข้ามายังชายแดนทำให่วิถีชีวิตของชาวบ้านเปลี่ยนไป สิ่งที่เป็นผลตามมาคือ เมื่อเกิด

การเคลื่อนย้ายผู้อพยพไปยังศูนย์พักพิงอื่น การแลกเปลี่ยนและวิถีชีวิตแบบใหม่ที่ฉาบฉวยต้องตกอยู่ใน “วิกฤตการพึ่งพิงตนเอง” พร้อมกับเกิด “ภาวะยากจนอย่างเฉียบพลัน”

4. รูปแบบการปรับตัวทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชาวบ้าน

การอ้างอิงความเป็นคนชายแดน: โรงเรียนชายแดน

การเป็นพื้นที่ชายแดนที่ถูกนิยามจากรัฐส่วนกลางที่จะต้องเฝ้าระวังและมีอำนาจรัฐคอยเฝ้ามองไม่ว่าจะเป็น ทหาร ตำรวจ ด้าน จุดตรวจ เป็นต้น พื้นที่ชายแดนจึงกลายเป็นสนามการทดลองและปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์ดังที่เคยถูกปฏิบัติการเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้าในครั้งสมัยการสิ้นสุดสงครามตามแนวชายแดน เช่นเดียวกัน ความต้องการที่จะเปลี่ยนสนามการค้าตามแนวชายแดนเพื่อให้เกิดกลายเป็นสนามของความสัมพันธ์รูปแบบใหม่ที่เรียกว่า ประชาคมอาเซียนนั้น พื้นที่ชายแดนก็ถูกเลือกนำมาเป็นสนามเริ่มปฏิบัติการอีกครั้ง

โรงเรียนพยายามผลิตวาทกรรม “การเรียนรู้ด้วยกัน” ของชาวบ้านในพื้นที่ชายแดนทั้งไทยและกัมพูชา แต่กลับเป็นสิ่งที่ไม่สามารถเป็นเครื่องบ่งชี้ว่าเป็นหนึ่งเดียวภายใต้อำนาจอธิปไตยของความเป็นรัฐชาติ ซ้ำกลับยังผลิตข้อความขัดแย้งผ่านการไม่อุดหนุนเงินรายหัวของเด็กที่ไม่ได้ขึ้นทะเบียนเลข 13 หลักไว้กับรัฐไทยและการถ่ายทอดความรู้ในแบบเรียนประวัติศาสตร์ สังคมศึกษาที่เชื่อมโยงระหว่างอุดมการณ์ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ที่แยกพวกไว้ชัดเจน โดยมีโรงเรียนเป็นสถานที่ที่ใช้งบประมาณและบรรจุอุดมการณ์ของรัฐผ่านหลักสูตรและบทเรียน เพียงเพื่อต้องการตอกย้ำกดทับความหมายของความเป็นคนไทยและคนกัมพูชาให้สำนึกรับรู้เพียงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเท่านั้น ซึ่งวิธีการดังกล่าวจึงกลายเป็นเพียงการส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดอุดมคติของการมองพื้นที่ชายแดนเป็นเพียงเขตแดน แบ่งแยกเขาแยกเราเท่านั้น

การเข้ามาเรียนในประเทศไทยของเด็กชาวกัมพูชาถึงแม้จะมีมุมมองที่เด่นชัดในเรื่องความสะดวกสบายในการข้ามพรมแดนของประเทศไทย ที่สามารถเข้า-ออกโดยปราศจากการตรวจสอบของเจ้าหน้าที่รัฐ และระบบโรงเรียนของประเทศไทยก็ยังมีเครื่องอำนวยความสะดวกในการเรียนที่แตกต่างจากฝั่งกัมพูชา

เพื่อให้เกิดการยอมรับว่าพวกเขาก็คือคนชายแดนหรือพวกเขาเป็นคนไทย เช่นกัน การเรียนที่โรงเรียนไทย เรียนหนังสือไทย อยู่ร่วมกับคนไทย คือสิ่งที่จะปลดปล่อยให้หลุดออกจากการพันธนาการ “ความต่าง” ดังเช่นที่เคยถูกปฏิบัติมา

“ที่โรงเรียนโนนหมากมุ่นเรา มีเด็กเขมรมาเรียนอยู่ 47 คน โรงเรียนบ้านหนองจานมีอยู่ 13 คน และโรงเรียนบ้านอ่างศิลาอีก 19 คน ศูนย์เด็กของ อบต.อีก 35 คน” (ศรีไพร แผลมกล้า, สัมภาษณ์, 5 มกราคม 2557)

“พร เคยมาเรียนที่โรงเรียนหนองจานปั่นจักรยานมาทุกวัน ฝนตกแดดออกก็มา ชาวบ้านรู้จักมันหมดแหละ มันเข้ามาขายของ เข้ามาเล่นกับเพื่อน จบ ป.3 พ่อมันเป็นคนไทยไปสมัครเป็นทหารเขมรแล้วได้กับแม่มัน แต่ตอนนี้เลิกกับแม่มันแล้ว แม่มันได้ตัวใหม่เป็นทหารเขมร” (เวือ, สัมภาษณ์, 18 พฤษภาคม 2554)

นอกจากนี้ ชาวกำพูชาที่อาศัยอยู่ในขอบเขตของการเป็น “คนชายแดน” ด้วยกันยังคงยึดติดกับความเชื่อว่าการพูด การอ่าน เขียนภาษาไทยได้ จะช่วยผลิตซ้ำและสร้างพื้นที่ของความเป็น “คนไทย” หาใช่ “คนอื่น” ไม่ ให้กับพวกเขาในการต่อรองกับคนไทยในพื้นที่ประเทศไทย และอาจจะเป็นสิ่งที่จะช่วยเชื่อมต่อกับความเป็น “พลเมืองไทย” ภายใต้สัญลักษณ์ “สัญชาติไทย” ที่กำกับด้วย “บัตรประจำตัวประชาชน” ที่ออกโดยรัฐชาติไทยให้กับพวกเขา ขณะเดียวกันการเป็นพื้นที่ชายแดนที่รัฐได้จัดวางการเรียนการสอนผ่านแบบเรียน หลักสูตร ที่ไม่ต่างจากอาหารสำเร็จรูปที่เพียงแกะก็สามารถกินได้ เป็นสิ่งที่ไม่ตอบสนองของความเป็นคนชายแดนที่มีความผูกพันกันเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ที่แอบอิงบนฐานของวัฒนธรรมเดียวกัน การปรับตัวเพื่อการต่อรองจึงถูกผลิตขึ้นผ่านการสอนภาษาเขมรในโรงเรียนตามแนวชายแดน เพียงเพื่อต้องการเพิ่มพื้นที่การเป็นพวกเดียวกัน และลดอคติทางชาติพันธุ์ โดยมีภูมิปัญญาที่เป็นบุคคลที่เคยเป็นคนกำพูชาและได้กลายเป็นไทยในครั้งที่อพยพโยกย้ายตามบิดามารดามาในช่วงเกิดสงครามอินโดจีน พร้อมยอมสมทาทนนโยบายการเป็นไทยจากรัฐไทยในคราวเดียวกัน เป็นผู้ถ่ายทอดทักษะรอยแยกด้วยอัตลักษณ์ด้านภาษาให้กับนักเรียนตามโรงเรียนในพื้นที่ชายแดน

การค้าข้ามแดน

“มายาคติ” ที่เกิดจากการรับรู้ที่ปิดกั้นเปิดรับบางประเด็น ทำให้เกิดอคติที่ส่งผลต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และ “เคารพ” ในศักดิ์ศรีของกันและกัน ซึ่งมายาคติ

ชุดหนึ่งที่ใช้จุดยืนในตำแหน่งการเป็นรัฐเป็นผู้มอง “ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ” ระหว่างไทยและกัมพูชานั้น เป็นแค่เพียงเรื่องของผู้ค้ารายย่อยตามหมู่บ้านในชายแดน เมื่อเกิดปัญหาตามพื้นที่ชายแดนจึงทำให้ ผู้นำการเมือง “ไม่เคยสงสัยใจ” ที่จะโหมกระพือ “ความรักชาติ” โดยไม่ต้องใส่ใจนักกว่า ผลกระทบที่เกิดขึ้นต่อ “ชาวบ้าน” จะเป็นอย่างไร และยังมีอีกจำนวนไม่น้อยที่ยังเชื่อว่า “ก็มีแต่ชาวบ้าน” จำนวนหนึ่งเท่านั้นที่เดือดร้อนจึงไม่ใช่เรื่องที่สำคัญอะไรที่จะส่งผลกระทบต่อประเทศ จึงเป็นสิ่งที่ขาดซึ่ง “ความเข้าใจ” ใน “ความสัมพันธ์” ระหว่างชาวบ้านในพื้นที่เป็นอย่างไร

การค้าที่จะต้องข้ามพื้นที่ชายแดนของรัฐชาติใดรัฐชาติหนึ่งนั้น มีจารีตที่คนชายแดนในพื้นที่รับรู้ร่วมกันเพื่อเป็นการต่อรองกับกฎหมายหรือรัฐ ก็ด้วยวิธีการ “ทอย” เพราะรถที่จะบรรทุกสินค้าข้ามไปมาได้จะต้องใช้รถขนาดเล็ก เช่น รถอีแต๊ก รถมอเตอร์ไซด์ รถจักรยาน เป็นต้นดังนั้นการนำของตาม “รายการ” ที่ชาวกัมพูชาส่งไปส่งถึงพื้นที่เป้าหมายได้จะต้อง “ทอย” ออก หรือกรณีที่เป็นสัตว์จะต้องไล่ต้อนข้ามพื้นที่เท่านั้น ส่วนการนำสินค้าฝั่งไทยไปขายยังฝั่งกัมพูชาของพ่อค้า แม่ค้า ชาวกัมพูชา และการนำสินค้าจากฝั่งกัมพูชามาขายยังชายแดนฝั่งไทยนั้น รถเผล็วเป็นอีกหนึ่งเงื่อนไขที่พ่อค้าชาวกัมพูชานำไปใช้ในพื้นที่ฝั่งตน และในขณะเดียวกัน รถเผล็วของกัมพูชาก็ยังสามารถที่จะข้ามมาขายยังฝั่งหมู่บ้านไทยได้ด้วยเช่นกัน ซึ่งการค้าขายที่เกิดขึ้นในพื้นที่ชายแดนเป็นสิ่งที่พยายามต่อรองกับจารีตรัฐที่มีกฎหมายและความเป็นรัฐชาติคอยกำกับควบคุมอยู่เบื้องหลัง อีกทั้งพวกเขายังพยายามก้าวข้ามความเป็นพรมแดนที่มีขอบเขตไว้แยกเขาแยกเขาได้อย่างแนบเนียน

ทำรำอัสตรา: การประดิษฐ์วัฒนธรรมร่วม

การประดิษฐ์ทำรำ “รำอัสตรา” จากโรงเรียนทัพพระยาพิทยาเป็นการพยายามที่จะนิยามความเป็นผู้มีอำนาจโดยชอบธรรมในปราสาทศักดิ์กอกกรมของอำเภอโคกสูง ในขณะที่เดียวกันก็ยังเป็นการประดิษฐ์สร้างความจริงจำชุดใหม่ให้กับชาวบ้านในพื้นที่ชายแดนอีกด้วยเช่นกัน การประดิษฐ์วัฒนธรรมร่วมของภาครัฐที่ต้องการเห็นหรือที่ต้องการแสดงอำนาจการยอมรับนั้น ได้นิยามความหมายใหม่ให้กับพื้นที่ทางกายภาพที่เคยเป็นหมุดหมายสำคัญของความต้องการในระดับรัฐชาติให้กลายเป็นพื้นที่แห่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีประวัติศาสตร์ร่วมกัน โดยการประดิษฐ์สร้างวัฒนธรรมที่มีความหมายสัมพันธ์กับการเป็นหนึ่งเดียวในกรอบของ

อาเขียนด้วยการนิยามชุดความหมายของพื้นที่ดังกล่าวเป็น "พื้นที่ทางวัฒนธรรม" (Spiritual Space) ซึ่งพื้นที่ดังกล่าวหมายถึง บริเวณที่บ่งบอกถึงความสัมพันธ์ของผู้คนว่าเป็นพวกเดียวกัน โดยพิจารณาจากประวัติความเป็นมา ค่านิยม ความเชื่อ หรือคุณลักษณะอันเป็นอัตลักษณ์ของคนในพื้นที่ ซึ่งปรากฏเชิงสัญลักษณ์อย่างใดอย่างหนึ่งที่แสดงออกร่วมกันอันเป็นแหล่งที่มาของพลังทางสังคม หรือระบบความสัมพันธ์ทางสังคม ที่ในภาษาอีสานเรียกว่า "ผีตัวเดียวกัน"

สรุปผลการวิจัย

พื้นที่ชายแดนไม่ต่างอะไรจากการตกเป็นอาณานิคมของรัฐกรุงเทพที่จะถูกอุปถัมภ์ในเหตุที่พอสมควรเท่านั้นในยามรัฐชาติเกิดความเป็นปกติ แต่เมื่อครั้งเกิดปรากฏการณ์คอมมิวนิสต์ระบอบไปทั่วทุกเขตชายแดน "พื้นที่ชาวบ้าน" ในเขตชายแดนกลับถูกได้รับความสนใจเพื่อใช้เป็นฐานที่มั่นเริ่มต้นในการป้องกันโรคระบาดคอมมิวนิสต์ ด้วยนโยบายและโครงการต่าง ๆ อีกทั้งยังมีปรากฏการณ์ที่เป็นผลมาจากสงครามภายในกัมพูชาที่นำพามาสู่การเป็นพื้นที่สร้างศูนย์พักพิงชาวกัมพูชาที่อพยพหนีการทำลายล้างจากสงครามภายในกัมพูชา และการเกิดยุทธการในนวมากมูนที่มาจากผลของการตามกำจัดกลุ่มที่มีแนวความตรงข้ามในการสงครามดังกล่าว จนทำให้รัฐบาลไทยเกิดการปรับเปลี่ยนนโยบายการต่างประเทศกับกัมพูชา นอกจากนี้พื้นที่ชายแดนยังกลายเป็นพื้นที่สร้างความเปลี่ยนแปลงจากนโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า จนสุดท้ายชายแดนยังนำมาซึ่งปัญหาความเป็นพรมแดนความคิดในการเรียกร้องสิทธิที่มีพื้นที่เป็นเครื่องมือและสร้างความแตกแยกในหมู่คนไทยด้วยกันเอง

บรรณานุกรม

- เขียน ธีระวิทย์ และสุณัย ผาสุข. (2543). *กัมพูชา ประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ ความมั่นคง การเมืองและการต่างประเทศ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและสถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เชิดชัย บุตดี. (2551). *บทบาทและข้อเสนอของเจ้าสีหนุต่อการแก้ไขปัญหากัมพูชา ระหว่างปี 1979-1991*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาประวัติศาสตร์, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ธิบัติ บัวคำศรี. (2552). *ประวัติและพัฒนาการของความสัมพันธ์กัมพูชา-ไทย ค.ศ. 1907-2006*. ใน *โครงการไทยในการรับรู้และความเข้าใจของประเทศเพื่อนบ้าน*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- บุญเรือง คัชมาย์. (2543). *กัมพูชากับสงครามล้างเผ่าพันธุ์และศูนย์อพยพในประเทศไทย*. สุรินทร์: อาศรมภูมิปัญญา สถาบันราชภัฏสุรินทร์.
- ปิ่นทอง ใจสุทธิ. (2538). *นโยบายต่างประเทศของไทยต่อปัญหากัมพูชา ระหว่าง พ.ศ. 2518-2534*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษามหาบัณฑิต, สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชีย, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- เรื่องยศ จันทรศิริ และคณะ. (2521). *เขมร ความอดอยากและการปฏิวัติ*. กรุงเทพฯ: สารศึกษาการพิมพ์.
- สุดใจ พงศ์กล้า. (2528). *มณฑลปราจีนบุรี สมัยเริ่มแรกถึงสมัยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนมรุพงษ์ศิริพัฒน์ (พ.ศ. 2436-2458)*. ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- สุพัฒศรี วรสายัณห์. (2520). *ปัญหามณฑลบูรพา ระหว่างปี พ.ศ. 2435-2449*. ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- Joan d. criddle and teeda butt mam. (1987). *To Destroy You is No Loss: The Odyssey of a Cambodian Family*.
- Lindsay Cole French. (1994). *Enduring Holocaust, surviving history: Displaced Cambodians on the Thai-Cambodian border, 1989-1991*. Ph.D. dissertation, Harvard University.

Shawcross, William. (1985). The Quality of Mercy: Cambodia, Holocaust and Modern Conscience. Glasgow. Fontana Collins.

Theophanous, Andrew C. (1987). The tragedy of the Kampuchean refugees: report on a visit to the Kampuchean refugee camps to investigate the consequences of the closure of the UNHCR camp Khao I Dang.

สัมภาษณ์

จุ่น ลดกระโทก. (2556, 8 สิงหาคม). สัมภาษณ์.

โณน หงศ์เจริญ. (2556, 11 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์.

โณน หงศ์เจริญ. (2556, 3 เมษายน). สัมภาษณ์.

ทิตไธ จัสดาผล. (2556, 12 มิถุนายน). สัมภาษณ์.

นายพั้ว ตันแผ้ว. (2556, 6 มีนาคม). สัมภาษณ์.

ไบ ศรีทอง. (2556, 7 สิงหาคม). สัมภาษณ์.

ประพจ อภัยกฤษฑร. (2556, 18 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.

พ่อใหญ่ดา พิมพ์น้อย. (2556, 28 มิถุนายน). สัมภาษณ์.

พ่อใหญ่พั้ว ตันแผ้ว. (2556, 18 มิถุนายน). สัมภาษณ์.

แม่ใหญ่แก้ว กันนิยม. (2556, 8 กันยายน). สัมภาษณ์.

แม่ใหญ่เคียม เพชรสมบัติ. (2556, 18 สิงหาคม). สัมภาษณ์.

แม่ใหญ่อุทา แสนเวียงจันท. (2556, 22 เมษายน). สัมภาษณ์.

เวือ. (2554, 18 พฤษภาคม). สัมภาษณ์.

ศรีไพร แหลมกล้า. (2557, 5 มกราคม). สัมภาษณ์.